

ISSN 0352-5007 | UDC 821.16+811.16(05)

ЗБОРНИК

МАТИЦЕ СРПСКЕ
ЗА СЛАВИСТИКУ

82

НОВИ САД • 2012

Граматика и лексика у словенским језицима.

Зборник радова с међународног научног симпозијума. – Нови Сад:
Матица српска – Београд: Институт за српски језик САНУ, 2011. – 594 стр.

Приказ зборника *Граматика и лексика у словенским језицима* нећу започети казивањем о научним центрима и ауторима у њему представљеним, као ни о његовим издавачима и неспорно богатом и разноврсном садржају, већ ћу пре свега казати понешто о ономе што тему овога зборника (и симпозијума који му је претходио), сасвим најшире узев, чини магистралном, те о чему нам она, као таква – трочлана, по себи сведочи. Потом ћу скренути пажњу на неколико прилога из другог дела ове књиге, који – само релативно гледано, ипак – припадају дијахроном плану, те су стога мојим занимањима најближи.

Дакле, зашто *граматика*? Између осталог, зато што је у 2. веку п. н. е, према писању британског византолога Роберта Браунинга, постојао уџбеник назван *Граматика*, заправо невелики трактат Дионисија Трачанина, и зато што су у Византији граматичари предавали, на пример, “о сложеној морфологији именица и глагола, (...) узимајући у обзир и бројне изузетке”.¹ Због нарочитог значаја овога термина у оквирима *контактирања језичке теме с филозофијом*, те тако, на пример, код Едмунда Хусерла, који се надао могућности развијања тзв. чисте, *a priori* граматике, или пак код Витгенштајна – са познатом лингвистичком парадигмом и граматиком метафизичара.

Зашто *лексика*? Зато што је у почетку била Реч. Зато што језик, који је сав од речи, представља *срж искуства*, како је сматрао француски психоаналитичар Жак Лакан. Зато што је лексикон једног језика – његова најотворенија и најфлексибилнија сфера.

Зашто *словенски језици*? Између осталог, зато што, према Никити Иљичу Толстоју, постоји *језик словенске културе*. Зато што се, осматрајући необично живописан словенски језички ландшафт, спомињемо Исидоре Секулић, која је држала да су говор и језик – *културна смотра народа*.

С једне стране, овом је књигом начињен избор нечега што је специфично за сав словенски свет, а што има различите интерпретације у словенским језицима. Или – у мноштву варијаната издвојено је оно што је инваријантно: граматичке чињенице и лексичке датости карактеристичне за сваки словенски језик понаособ, али истовремено и оне које ће се наћи у „пресеку скупова“, што сведочи о могућности њиховог међујезичког компарирања.

*

Квалитет књиге коју овде представљамо чине и проблемска и методска разноврсност, а то су научни захвати који се тичу проблема везаних за различите језичке дисциплине и нивое – уз њихову природну међузависност и прожимање, али и за различите аспекте осматрања језичких ентитета који се анализирају. О реченом сведоче и неке од кључних речи из прилога у овом зборнику: валентност, каузалност, актанти, таксис, контрастивна анализа, корпусна лингвистика, актуализација, метатекстуалност,

¹ Р. Браунинг. „Професор.“ – У: *Византинци*. Приредио Гуљелмо Кавало. Београд: Слио, 2006: 123–124.

метајезик, агентивност, модификатори, граматичка дијатеза, калк, синдетизам, егоцен-тризам, прагматика, етимологија, имплицативни односи, диференцијална сема, типолошка лингвистика, когнитивна лингвистика, квалификовање, колокација, лексикографска дефиниција, семантичка класификација, говорни чин, прагматика, ментални модус, модалност, категорија степена, антипословица, иконичност, принцип проксималности, фазичност, транскатегоризација, дигитализација лексикографских ресурса, фразеологизми, семантички-деривациони потенцијал, лексичко-семантичка спојивост.

Претходно наведене кључне речи у понеким су радовима очекивано удружене. Управо имајући у виду и само наведене термине, показује се као сасвим очевидно у којој су мери приложени текстови уклопљени у најактуелније лингвистичке правце истраживања, а истраживачки напори приложника пропуштени кроз призму савремених лингвистичких теоријско-методолошких поставки. С друге стране, поједини истраживачки захвати помоћи ће и да се исцртају барем неки обриси својеврсних граматичких изоглоса.

Радови у овоме зборнику сведоче о узајамном деловању универзалних принципа и појединачних правила, како је то у неким својим радовима формулисао Ноам Чомски. И овде се потврђује да постоји само привидан парадокс који супротставља стваралачку природу језика и слободу онога који говори са чврсто омеђеном структуром и задатим рестрикцијама унутар једног система (уп. о овоме запис Ранка Бугарског из 1971. године, у *Предговору првом издању* избора радова Ноама Чомског²). Тако, кроз педесет и један ауторски текст даван је одговор на следеће питање: како се све језичка способност може „ставити у погон“, уз – чини се – стално присутно сазнање да “изучение језика как творчества представляется чрезвычайно важным. Без внимания к этому аспекту исследования нельзя создать ни полного описания языка, ни охарактеризовать язык как деятельность“, како је писала Е. А. Земскаја.³

У зборнику превладавају радови из области синхронијске лингвистике, иако умногоме није упутно повлачити оштру границу између синхронијске и дијахронијске језичке равни. Тако, одмах бива релативизиован мој помен прилога из области дијахроније.

Ипак, најпре бих скренула пажњу на један рад из првог дела књиге: Helmut Schaller, *Die Verbalssysteme der südslawischen Sprachen aus der Sicht der Balkanlinguistik*, на извештан начин комплементаран са разматрањем формуле тзв. *velle* футура од стране Зузане Тополињске, о чему је она писала у зборнику *Говори призренско-тимочке области и суседних дијалеката*, објављеном у Нишу 1994. године. Овај Шалеров рад притврђује тежње ка обезбеђивању веће „прозирности“ формалне структуре, условљене потребом за поједностављењем комуникације, у оквиру једног савеза сродних али и несродних језика и култура, где ареали одређених језичких појава сведоче о знатном непоклапању етничких (државних) и лингвистичких граница, додајући већ познатим резултатима међујезичке интерференције на балканском простору и могућност утицаја једног аглутинативног језика, какав је турски, на бугарски и македонски глаголки систем.

Овде одмах има смисла поменути и развој предикативне посесије у старосрпском, о чему у своме раду пише Јасмина Грковић-Мејџор (*Развој предикативне посесије у српском језику*), управо зато што су међујезички контакти на Балкану *убрзали и усмерили* један унутарјезички процес, тј. развој посесивног датива из пређашње *mihi est* конструкције; типолошки гледано – у питању је преиначавање из активног у номинативни тип језика.

Прилог Марте Бјелетић, *Резултати и перспективе српске етимолошке лексикографије*, пре свега представља запитаност у вези са разумевањем значаја и са будућношћу фундаменталних лексикографских пројеката, који *превазилазе оквире науке о језику*, чинећи један од круцијалних сегмената српске културе.

² Ranko Bugarski. „Predgovor prvom izdanju.“ – U: Noam Čomski. *Gramatika i um*. Београд: NOLIT, 1979: 23.

³ Е. А. Земская, М. В. Китайгородская, Е. Н. Ширяев. *Русская разговорная речь (Общие вопросы. Словообразование. Синтаксис)*. Москва: Издательство „Наука“, 1981: 184.

Јасна Влајић-Поповић, у раду под насловом *Српска етимологија између дијакронике и дијалектологије*, навођењем неколико примера из дијалекатске грађе показује веома очито у којој мери стање у дијалектима бива од помоћи при реконструкцији механизма историјског развоја, како то уме да каже професорка Тополињска. Искуства рада на *Етимолошком речнику српског језика* потврдила су сву комплементарност ових двеју лингвистичких дисциплина.

Слободан Павловић се у своме раду *Иконичност у синтаксичкој структури старосрпских падежних система* бави дијаграмском иконичношћу у структурирању старосрпских падежних система. Иконичност, закључује Павловић, *функционише као један од могућих механизма устројавања синтаксичке парадигматике*.

У прилогу *Још понешто о језику „Хиландарског типика“*, Гордана Јовановић, дајући неколике филолошке опаске, заправо скреће пажњу на то да о овом веома значајном делу наше старе писмености још није све речено.

Рад Жарка Бошњакковића, *Граматицке и лексичко-семантичке особине метатекстуалног коментара у дијалекатском тексту*, сведочи о методолошком помаку који се у новије време дешава – о посматрању и интерпретацији дијалекатског текста као етнодијалекатског, те о вођењу рачуна о субјективном доживљају, о размишљањима и ставовима информатора, тј. саговорника.

Лексикографски поступци тумачења семантике изведеница на основу односа творбене основе и творбеног форманта размотрени су, од стране аутора прилога Радмиле Жугић, на плану именичких изведеница у дијалекатским речницима југоисточне Србије, а ради конципирања одговарајућег типа лексикографске дефиниције ове врсте изведеница.

Текст АLINE Маслове, *Језичка реализација извињења у руском и српском језику (у поређењу)*, помињем као леп конфронтативни прилог истраживању једне врсте говорног чина, а који би могао припасти и етно-психо-лингвистици, будући да се резултати оваквих истраживања везују за тзв. *комуникативно поведење*, теоријски утемељено радовима проф. И. А. Стерњина из Вороњежа.

*

Многи од радова из приказиване књиге указују, како је говорила проф. Милка Ивић, *на понешто од оног што језик уопште (...) разоткрива о човеку, било о његовим мисаоним устројавањима и његовом поимању света, било о његовом тумачењу односа међу људима и његовим описима и вредновањима ситуација и догађаја*.⁴

И ако би понеко од врских језикозналаца можда могао и друкчије сагледати или пак решити покоји од језичких проблема размотрених у овоме зборнику, прихватајући или одбацујући неке од аргумената, свакако ће књига која је пред нама, чији су обим и значај у пуном сагласју, постати незаобилазно научно штиво. Јер, треба се сетити следећих речи Ноама Чомског, изречених у једном од његових интервјуа: *Ја верујем да све што је интересантно укључује доста нагађања, и свако ко се бави озбиљним радом на било којем пољу врло често неће бити у праву. Ко никада не греши, тај није друго до трагичан гњаватор. Ја знам да сам понекад грешио*.⁵

И на крају – дужну захвалност треба исказати свима онима који су са различитих страна и позиција и на различите начине помогли да до научне јавности, до свих нас стигне ова књига, као и да овде данас о њој проговоримо. Ту захвалност овом приликом исказујем уз помоћ једне мисли почившег монаха Митрофана Хиландарца: *Наше је само оно што поклонимо другима*.

Софија Р. Милорадовић

⁴ Milka Ivić. „Uvodna napomena.“ – U: M. Ivić. *Jezik o nama*. Beograd: Biblioteka XX vek, 154, 2006.

⁵ Noam Čomski. *Gramatika i um*. Beograd: NOLIT, 1979: 24.